

Kurdish and Arab views on folklore and the cultural dimension of heritag

Yousif Ali Abdurhman

Duhok Institute of Fine Arts, Higher Institutes and Training Corporation, Iraqi Kurdistan

Abstract:

This research, entitled (Arab and Kurdish views on heritage and folklore), is an attempt to clarify the Arab and Kurdish views that were mentioned on the terms heritage and folklore. As it is known, the Arab and Kurdish peoples possess a broad culture and there are points of convergence and sharing between them, especially in the field of heritage, and I touched on This study also aims to define the term heritage and explain its concept in general, Heritage is the cultural identity of nations, without which they would dwindle and disintegrate internally, and might culturally merge into one of the strong global cultural and civilizational currents. As for them, they exposed to this disintegration and are driven by a steady force towards the different global currents, and we can sense the reasons for that or some of them in the nature of heritage on the one hand, and in the way of benefiting from it on the other hand, in addition to listing opinions about folklore and its sources can be traced back to the nature of heritage, By heritage, we usually mean the intellectual and cultural legacy left behind by the ancestors of a people, Heritage may be written or preserved and passed down orally from generation to generation. This heritage reflects the image of a nation throughout its past eras. that we may become the generation that preserved, defended, and passed on heritage to future generations.

Search Key (Heritage, Folklore, Arabic, Kurdish, Opinions)

پیشه کی:

ههرد كه فندا د ناچه را گه لێن كوردی و عه ره بیدا توراسین هه قبهش هه بوینه، هه دهك ژوان توراسین كوردی بو بهری هاتنا ئیسلامی فه ده گهرن، به لێ دگهل به لاقبونا ئیسلامی ههروه کی خۆمان، چونکی دگهل بنه مایین ئایینی ئیسلامی هه قه دژ نه بون، وهك: (جلوبه رگین كوردی، شیفا ئهینیا، ئاوازاین بانگدان و قورئان خواندنی ... هتد) ههروه ها فۆلكلور ره نكغه دانا كه توارئ هه بونا مروفیه لسهر رۆی ئهردی، دیسان ئالاقی فه گوهاستنی یه ب شیوهی سه رزاری ژ نفشه کی بو ئیكی دیتر؛ فۆلكلور كریاره كا خورستی نه ته وایه تیه، هزر و بیرین گه لینه، جاران له بهرام بهر وی د زمانی عه ره بیدا په یف تراث بكار دهیت، كه هه مان خاسیه ت و بنه ماین فۆلكلوری بخوفه دگريت.

ئىكەم پرسيارا فه كۆلىنى:

ئەف فه كۆلىنە مشتومرا هەقسـنۆريا دو گەلان سارژدكەت. لەپال بەراوەردىيا ناساندنا ديتنـين
عەرەبى و كوردى دەربارەى توراس و فۆلكۆرىيە ديسان بوارين فه كرىين وان، لىكەفتن و كارىگەريا
جياوازى و هەفتىزىكىيا د نابقەرا واندا ژ لايى بكارئينانى و سەمتا ئافاكرنا هزر و بوچونين بكارهاتى،
فچا چ سەرنج بن يانژى كارىگەرئىن كار بۆدەپنە بكارئينان.

هەرەسان چەند پرسيارين لاوەكى دىن دى دئىخيتە روژ وانژى:

۱- ئايا فۆلكور و توراسى كوردى و عەرەبى چەند خزمەتا هەبونا بابەتى وەك زاراف كرىيە؟

۲- زانينا ئاستى بايەخدانا هەر دو دەستەواژان بۆ هەر دو مللەتان كرىيە؟

۳- پىنگاقتىن بكارهينانا فۆلكور و توراسى كوردى و عەرەبى چىيە؟

دوهم: گرنگيا فه كۆلىنى:

گرنگيا ئەف فه كۆلىنى د پرپايەخييا سروشتى بابەتيدايە كوژئىدەرىن بكاردين بىرئىيەژ تەكنىك
و سەرنج و ديتنـين جودا و نيزىك . پرؤسا زارافى بەگشتى دەكرىت ئەف فه كۆلىنى دو جورين گرنگ
ب خۆفە دگريت:

۱- گرنگيا زانستى: پەيوەندى ب وى چەندىفە هەيە كو ئەف فه كۆلىنە دشتى چ تىشتەكى زياد
بكەت بۆرپازيا زانستى نەمازە تايبەتمەنديين هەر دو زاراقان، ب مەبەستا پەرەپيدانا پتر ژ لايەنى
ئەكادىمى و تيؤرى بوارى دياركرى.

۲- گرنگيا پراكتيكى: ئەف فه كۆلىنە دشتى چەند خزمەتى پيشكىشى— جفاكى بكەت لەوا ئەف
فەكۆلىنە هەولدانەكە بۆ دياركرنا لايەنين فه شارتيئ ئەف بابەتى.

سپهەم: ئارمانجا فه كۆلىنى:

۱- زانينا تايبەتمەنديين هەر دو زاراقانو ئاستى بايەخدانا فۆلكورى و تراسى.

۲- زانينا كارىگەريا وان دەستەواژان لسەر جفاكى و ئامانجا بەكارهينانى بۆكارى رۆژانە.

چوارەم: جور و رپازا فه كۆلىنى:

ئەف فه كۆلىنە، ژ لايى جورىفە، لىدويف رپازا (وەسفى شىكارى بەراوەردكارى) بكارهاتىيە،
زىدەبارىكە گەشتن ب بەرسقپن پرسياران و بدەستفەئىنانا ئامانجان دەپتەدى.

پىنجەم: پىكهااتا فه كۆلىنى:

ئەف فه كۆلىنە ژ تيروانىينـين كوردى عەرەبى بۆ هەردو زاراقين (فۆلكورى و پاشماووپى
رەوشەنىيرى توراسى". بزافەكە ژبۆ دياركرن و ناساندنا تيروانىينـين كوردى و عەرەبى و عەرەبى
دەربارەى توراس و فۆلكورى. هەر دو مللەتـين كورد و عەرەب خودان توراسەكى دەولەمەندن و
هەندەك ژ وان توراسان هەفپشكن د نابقەرا هەردو مللەتاندا. د ئەف فه كۆلىنىدا زاراف و پىناسە و
تىگەهى توراسى ب گشتى هاتىيە رونكرن، ديسان ئەف دەستەواژە ب ناسناقا رەوشەنىيرى يا
مللەتان دەپتە دانان، ب ئەو هەلوەشاندىنگەريا نافوكى رويددەت. هوسان و فۆلكورى و توراس ب
هەفرا فه گىزانەكا بوچونان ل سەر ئەگەر و ژئىدەران د خۆزەپيدا بەرجستەدكەن هەر وەها
تيروانىينـين عەرەبا لدور توراسى مللى و ژئىدەرىن وان و ديسان ژئىدەرى فۆلكورى كوردى هاتىنە
پيشچاقرن. ئانكو هەفبەركنەكا بەراوردكار سەخمەراتى ب دەستفەئىنانا لىكنىزىكرن و سەرنجىين
پتر بابەتى بۆ مەبەستەكا ژىرخانەپى داکو خزمەتا هەر دو زمان و كەلتوران بكەت. زىدەبارى گشتگىريا

هەر دو زارافان ل دهف هەر دو ملله تاندا نه مازه كو چه ندين لايه نين هه قبهش هه بوينه و هه تا نوكه ژى هه نه.

تهوهرى ئىكى: ديارىكرنا چه مك و زارافان:

دهفى تهوهرىدا رامانا زاراف و پيناسه يين سه ره كيين فولكلورى و پاشماوهي رهوشه نييري توراسى دهينه نيشاندا:

1- زاراف و پيناسه يين (توراس)ى:

په يفا (توراس) ژ په يفا (التراث)ى عه ره بى هاتيه وه رگرتن كو بنه رت وى بو په يفا (ورث) فه دگه ريت و ب وى رامانى هيت كو باب و باپيران ل پشتى خو، ژبو كور و نه فيين خو بجه دهيلن. ههروه كى د قورئانا پيروزدا هاتيه: ((وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا)) (قورئانا پيروز، سورهت (الفجر)، ئايه تى 19). د ئه فى ئه تيدا مه به ست ژ په يفا (التراث) لايه نى بو ماوه ييه ژ ميرا تى. ديسان د زمانى عه ره بيدا ب رامانا مه عنه ويژى دهيت، ههروه كى موناجاتا حه زه رتى زه كه رباى كو د قورئانا پيروزدا هاتيه: ((يَرْثِي وَيَرِثُ مِنْ آلٍ يُغُفَبُ وَأَجْعَلُهُ رَبِّ رَضِيًّا)) (قورئانا پيروز، سورهت مه ريه م، ئايه تى 6). هه له بت خو يايه كو پينغه مبه رايه تى پله يه كا مه عنه وييه.

د زمانى كورديژيدا، پشتى دناف فه ره نه گين كورديدا گه رباين، تى په يفا (كه له پور، ميرات و سامان) ل به رانه ر په يفا (توراس) هاتينه وه رگرتن (موكرباى. ب. س: 840). به لى ب ديتنا مه په يفا (كه له پور) ب دروستى نه شيت جهى (تراث)ى عه ره بى بگريت، چونكى هه ره وه كى به رى نوكه مه ئامازه داين (كه له پور) وه كى توراسى لايه نى مادى و مه عنه وى بخو فده دگريت، هه ره ديسان زارافى (ميرات) ژ په يفا (ميرات)ى عه ره بى هاتيه تى پيتا (ت) هاتيه گوه ورين بو (ت)، له وا ب ديتنا مه په يفا (توراس) پتر ئه فى تى گه هى روندكه ت و خوانده فان باشتر د نافه رو كا بابه تى دگه هن.

دهر باره ي پيناسه كرنا (توراس)ى، ب گشتى ژ گه له ك گۆشه نيگيانقه هاتيه پيناسه كرن، دى بزافى كه ين چه ند پيناسه يه كان پيشچا فكه ين. توراس ((سه رجه مى به ره هم و ده سته كه فت و داهينانين ژباينى ژلايى زانسين جودا جودا و مه عرفه، فكر، فه لسه فه، هونه ر و ره وش و تيتالين جفا كى و ئه زمونا ژباينى كه ل و په لپن ماددى بخو فده دگريت)) (ره حيم، 2024: 213) ل دويف ئه فى پيناسى، توراس هه مى لايه نين (ئه زمون، ده رته نجامين كه د و مانديبونا مرو فى، حه ز و ئاره زو، ميكانيزمىن كار كرنى و شيانين مرو فى بخو فده دگريت، هه له بت ئه فه ژى ل مه يدانا تيور و زانستين جودا، مينا: ئه ندازه يى، بيناسازى، پزيشكى، ههروه ها زانستين وه ك: (زماناسى، ئه ده ب، هونه رين مللى، فولكلور و ره وش و تيتالين جفا كى په يداد بيت. ئه فه ژى ژ ده رته نجامى شيانين مرو فينه. ب كورتى دى شين بيژين (توراس) هه مى ره هه ندين ماددى و مه عنه وى و هزرين ژباينا مرو فى بخو فده دگريت كو ب كه د و خه باتا مرو فى په يدابوينه.

ب ئه فى ره نكى په يوه ندييه كا هه قبهش دنافه را توراسا كوردى و عه ره بيدا ديارد بيت، ئه گه ر ل به ره مپن هوزانقائين كورد بنيرين ب تايبه تى ئه و هوزانقائين ب رى كا حوجره يين مزگه فتان فيرى خواندن و نفيسين و فه هاندا هوزانقائين بوين، مينا: (بابه تاهيرى هه مه دانى، مه لاينى جزيرى، فه قى ته يران، ئه حمه دى خانى، نالى، سالم، كوردى، مه حوى... هتد) به ره مپن ئه فان هوزانقانان تزينه ژ توراسى هه قيشك د نافه را كوردى و عه ره بيدا. نه مازه ئه ف ججه ببونه كارفه دانين هه بونا بكارئينا نا په يفا كوردى، چونكى ب سونا هى و بى سانسور و گفا شتنين هوزانقائين كورد ده ربرين ژ بو چونين خو كريبه و جهين ئايى ببونه په نا گه هه ك خو رستى بو ده ربرين و بكارئينا نى و فولكلور و كه له پورى كوردى.

2- ده رباره ي فولكلورى و توراسى بگشتى

دهربارهى فۆلكور و توراسى بگشتى هه بون و ئاراسته پين جودا هه نه، كه رسته و ئالافين ئه ده بى و عه قيدي بو ماوه كى بكارهاتينه؛ فه كولين پتر به رفهره بوينه د فى بياقيدا كو ده پته گوتن (پشتى فه كولين دبياقى فۆلكوريدا به رفهره بى بخوفه ديتى، مروف و مروفايه نى پتر پشت ب زانستين زمانان و ميژو، شيؤاز و ئاين و كومه لايه نى فه دبست، هه تا هنده ك جارن گه له ك يا ب زه حمه ت مروف جوداهى د ناقبه را وان زانستنا دا دكه ت). (البكر، ۲۰۰۹: ۲۵). لدويش فى بوچونى جوړه تيكه ليه ك دروست بويه د ناخى هه بونا فۆلكوريدا و ژبه ر دهوله مه ندى و گرنگيا فۆلكورى ئه ف چارچوفه به رفهره دبیت و گه له ك لايه نين ژيانى لژير چه نكى خو خرفه دكه ت.

ب ئاوايه كى گشتى ژبه ر به رفهره بونا فۆلكورى جه ندين پيناسه بوچونين جودا و جودا ده پته كرن:

۱- فۆلكور تشته كى زينديه ژ كه سه كى بو ئيكى ديتر ده پته فه گوه استن، چ ب ريكه ژبه ركرنى بيت يان بيروكى بيت يان تيكه لى بيت.

۲- فۆلكور به شه كه ژ ره وشه نيبريا هه بونى دگه ل يرو بوچونين تيكه ل.

۳- فۆلكور به شه كه ژ ئه ئولوجيا ره وشه نيبرى د ئه فسانه و حيكايه تين مللى دا و داب و نهرتين وه رگرتيدا، زنده بارى مه راسيمين). (البكر . ۲۰۰۹: ۲۹). ديسان خؤيا دبیت ((فۆلكور گواستنه وهى ميكانيزمى زمانه، مروفيش له ده رنه جامى په يدايون و گه شه كردنى مه له كه كانه وه ده بيت)) (مسته فا. ۲۰۰۰: ۳۴).

بوچون و ديتن گه له ك هه نه ده ربارهى فۆلكور و خورستيا وى دناف جفاكاندا، لدويش پتران بوچون و پيناسا بو فۆلكورى خويا دبیت كو ئه و به شه كه ژ ژيانا خه لكى چ سه رده مين بوريدا بيت يان سه رده مين نوكه دا، د هه مان ده مدا لايه نى ره وشتى يرو هزريت خه لكى ژى بخوفه دگريت و زنده بارى هندى كو كه رسته و مادى زينديه بو فه كولينان.

3- بوچون و ديتنين عه ره با لسه ر (توراس) ي مللى:

توراسى مللى كو ب بابه تى فه كولينان زانستى يا فۆلكورى هپته نياسين، ب ئاوايه كى گشتى په يدايون و تايبه تمه ندين فۆلكورى و لقينا وى يا ده مى دخانا ميژويدا چارچوفى جهى دخانا جوگرافيدا لسه ر خشتى كومه لاقى د سه متا جفاكيد؛ كويراتيا ده ربينا كه سايه تيا كومى دكه توارى ده رونيدا، ژبه ركو فۆلكور ب شارستانيا ملله تان ده پته دانان، دبپته ريكه ك بو فه كوه استنا ديارده و ميژو و ئه ده ب و هونه ر و داب و نهرتين گه لان سه رده مه كى نه دياركيدا بو سه رده مين هه فچه رخ و سه رده مانه؛ يان فه گوه استنا نفشه كى بو ئيكى ديتر و دخانا فان نفشاندا گه شه بونى بخوفه دگرن، ديسان وه ك قوديكه كا شارستانى تيدا ده پته ديتن، ديسان ب كيرياره كا ده پته دانان و ژيرخانه كا ده رونيه بو خه لكى.

توراسى لده ف عه ره بان دكه قندا بقى ئاوايى نه دهاته بكارئينان، لى هيدى هيدى به رجه سته بو ب فى شيؤه ي (ژ لايى پيكه اتى فه توراس ژ ميراث هاتيه يان كه سه ك ميراتگرى ئيكى دى مينا توراس به رى گه له ك بكارنه دهات لده ف خودان شاره زايين زمانى و دروستبونا وى ب فى ئاوايى بويه: (ورث) (و) ده پته فه گوه استن بو (ت) ژبو گرانيا بو رى يا گران و بويه تراث). (الجابرى . ۱۹۹۱: ۲۲).

ديسان دكه توارى عه ره بيدا نه خاسمه قورئانا پيروزا به حس ل توراسى هاتيه كرن ده مى خودى ته عالا دبپت ((وتاكون التراث اكلا لما)). (سورة الفجر، ۱۹۱).

ئه ف هه ر دو بوچونه پتر خويادكهن كو په يفا توراس د ناف كه لتورى عه ره بيدا ب واتايه كا به رفهره به لاف دبیت و جهى خورستى خو دهه بونا خودا به لاف دبیت .

هه ر د فى بياقيدا ب ئاوايه كى گشتى به رى خودانا توراس ب ئه زمونه كا مروفايه تى ده پته زانين ((ئافاكرنه كا تمام و سه ربه خو ژ هنده ك قالب و وپنه پين جودا جودا لسه ر يروكا جفاكى و هه بونا جفاكى و ئه ف ئافاكرنه گه له ك نه دچو دخانا ميژويا

خورستیدا؛ کو کریاره کا پیروز بویه، دیسان دچارچوئی خودا رابردوبه رهه مئینانه کا ئینده پی یه و تیکه لیه کا باش و نه باش هه یه خه له تی و باشه هه یه، دهه مان دهه ما هیزه کا هه فرکی و ره گه زانه یه)). (مروة. ۱۹۸۵:۲۲۴). دیتنه کا دیتر هه یه دهه مان بوچون دا لسهر توراسی کو یا گریدای زینا رۆژانه یه دهیت (توراس ئافاکرنا خو یا جووری ژدهست ددهت، کو جووره ک بویه ژ میژویا که فن؛ میژویا چوی و ههر میژویه ک دبیته ره گه زه کی پیکهاته پی ژ ره گه زین ترائی و هوسا توراس دچیته دخانا فره پیکهاته تیدا و دلغینه کا بهرده وام دایه سه خمه راتی کریاره کا هه مه جووری). (جدعان. ۱۹۸۵: ۳۷).

لدویف فان هه ردو بوچونان پتر خویادبیت کو توراس نه بتنی ل خه ه کی دروست دبیت و گه له ک یا گریدای جفاکییه و دیاردین وی، دهه مان دهه ما که رستی داهینان و فه کولیتی یه بو ئینده پی، ژ لایه کی دیتره نه بتنی تراث لدهف عه ره بان گریدانه ک بویه و بهرده وام خو گوهرییه دگه ل زینا که تواری؛ به لکو که فناتی و رابردو هه بویه بو سه رده م و ئینده پی. ب ئاوایه کی گشتی ئەم دشین بیژین دو جووره دیتن هه نه یان بیژین سی تیم هه نه ب دو بوچونین جوورا به ری خو دده نه ترائی لدهف عه ره بان:)

۱- به ریخودانه ک هه یه به ریخودده نه توراسی ب دیتنه کا پیروز ژبو لایه ن و بابه تین که فنین رابردوی و خویادکه ن کو د که فنندا دیتنه کا نمونه پی هه بو ژبو جهی و ده می ئەوین ئەف رویدانه و کریاره تیدا دروست بوین و ئەو پتر ژ داهینان بویه؛ هوسا پیدقیه که رست و ئالافین که فن وه ک خوبه ئنه فه گوهاستن و پاشی بکه فنه دخانا پیدکه فتن و داهینان دا، گه فن دبیته پیکه ری ئینده پی.

۲- دیتن و بوچونه کا دیتر ترانا ب رابردوی و که فناتی دکه ت، ب دیتنا وان سه رده ریکرن دگه ل رابردوی نه یا ره وایه، چونکی ههر تشته کی که فن ره واج و به ره مئینانا خو ژ ده ستدایه و میژو و توراس دو تشتن به لی پیدقیه به ئنه فراموشکر نه گرنگی پی به ئته دان.

۳- دیتن و بوچونه ک هه یه ب توندی ل دژی ترانه پیکرنا توراسیه، ب دیتنا وان ترانه پیکرن ب توراسی یانکو ترانه پیکرن ب نه ته وایه تیا گه لی و دهه مان دهه ما به ریخوناده نه توراسی وه ک تشته کی پیروز، به لکو پتر دبزاقه کا میژویدا ته ماشه دکه ن). (جمعة . ۱۹۹۴: ۸).

لدهف عه ره بان توراس ب ئاوایه کی گشتی د ناقبه را باشی و خرابی دایه، د ناقبه را مفا گه هاندن و بی مفا ئدایه، داهینان و پاشقه برنیدایه، که فناتی و ئینده یدایه، توند و تیژی و ئارامی دایه، یان بیژین توراس لدهف عه ره بان هه بونه کا به یز هه یه و دشیت گوهرینا بکه ت د ناف جفاکیدا و دشیت دهه مان دهه ما بیته ئالاقه ک بو گه هشتنا یا پیدقی سه خمه راتی هه بونا خو د ناف جفاکیدا ژبو ب ده ستقئینانا دلالات و دیتن سهرده مانه بو ههر ره گه زه کی یان ژانه کی ئەده پی؛ جاران دبیته بنه مایه ک بو ئافاکرنی ژی. دهه مان دهه ما ئەف خال و بوچونه فۆلکلوری کوردیژی هه میژدکه ن، ئانکو ئەم دشین بیژین کو هه ردو گه ل ل فیژی هه فسه نگیه کا بابه تی هه مواردکه ن، ژبه ر نیژیکیا بابه تی د ناقبه را ماندا لیکنیژیکیه ک تو مارکریه .

ته وه ری دوه پی:

پارژیا ئیکی: هزر و دیتن عه ره پی:

۱- توراس دهزرا عه ره بیدا:

وه کو سه رنجه کا بابه تی ل سه ر هزرا عه ره پی مشت و مرین جودا هه نه، ئەف چه نده دبیته خاله کا پیکه ژوی بو سه متین میژوی و ئایی و پاشمایا ره وشه نییری، فیچا چ گریدان بیت، یانژی بناف ئیکداچوینه بیت دفی بیافیدا (فه می جدعان)

ته ماشه ی توراسی دکهت وهک (هه رتشته کئ ژمیژوی هاتیه وه رگرتن، ژ باب و باپیران، تیگه هه کئ ساده و زهلال بخوفه بگریته و جارن بیته یاسایه کا ئایی و جارن لایه نه کئ میژو ب هه می هه بونین خوفه بگریته ئه و ترانی). (جدعان. ۱۹۸۵: ۱۶).

ديسان (محمد ارکون) ده باره ی توراسی دبیژیت (تراث کومه کا تشیتن لسه ر ئیکه و پیکفه گریداییه، دویف ئیکدانه؛ د سه رده مه کئ که فندا و ب درئژاهیا ئی که فنانی یا پیکفه گریدای وه ک چننن جیلوجی و ئه رکیولوجی، ديسان ئه و کریاره کا زیندییه وه ک بنه مایه کئ ره سه نی یه که یه کا به رده وام، یان هنده ک هزرین بناف ئیکد اچوینه؛ دخانا نافه روکا عه قلی دا یا چپیگره و داهینانه کا خواندنئ ژیکفه بوی بخوفه دگریته). (ارکون. ۱۹۸۶: ۱۰).

سه باره ت گریدانا مروفتی ب ره وشه نییریا خوفه وه کو هه بونه کا پاشمایی برهان غلبون د فی بیافیدا خویادکته (توراس تشته که پی چیبوی و ب دوماهییک هاتی و چویه د رابرویدا، چ ئه ف تشته کومه کا به ره مه مین نفیسی بن، یان بها و داب و نه ریت و بوچون بن، کو هه تا نوکه به شه کن ژ زیان و ره وشتی خه لکی؛ دبیته به شه ک ژ ره وشه نییریا مروقایه تی) (غلیون. ۲۰۰۶: ۱۵۰).

لدویف فان هه می بوچونا لسه ر توراسی عه ره بی پی که فن و ره نگفه دانا وی لسه ر به ره هم و ژیان و که تواری و هه بونا عه ره بی و ژیان عه ره بی، توراس به شه ک بویه و به شه که زی ژیان عه ره با، ده مان ده مان توراس به ره مه مه کئ نفیسی و کریاره کا زیندییه ب خه لکی فه، ديسان توراس جارن بو هزرئ ژ دچیت نه بتنی که رسته و هه بونا به رجه سته یه و توراس کریاره کا هیزیه مروفت بخو که توار و داب و نه ریت و کارتیکرنا وه ردگریته، ئه فه هندی دگه هینیت کو ب درئژاهیا میژوی توراس دگه ل عه ره با بویه و خزمه تا وان کرییه ژلای هزرئ و سه رده ره نی ژیانئ فه و هه رتشته کئ ژکه فن و رابردوی بو مابیت و هاتبیت ب سامان و ژنده ری ژیان وان ده یته دانان؛ هوسا ئه و گرنگیه کا زور و سه رنجراکتیش ب توراسی خو دده ن. به لگه ژئ ل سه ر ئه فه یه کئ، توراس ل ده ف عه ره بان مینا ئایی پی پروره؛ به لکو جارن ب پیروتر ژئ ده یته هژمارتن. نمونه ژئ ل سه ر هندی کول ده ف عه ره بین شیعه گوشتنا (هوسی نی) و رویدانین میژوی گه له ک گرنگترن ژ تیکستین پیروترن ئایی.

۲- ژنده رین توراسی عه ره بی:

خانا ئافاکرنئ نه خاسمه ریک و پیکیا تمام دپه یوه ندین د نافه را هه ر هه بونا که فن و نویدا، رابردو و ئاینده یدا؛ خویابونه کا دبتر که فنانی و رابردوی ره وشه نییره کا نه ته وایه تی یه و ژ دیارترین ژنده ری توراسی لده ف عه ره بان:)

۱- ژنده ری میژوی: ره وشه نییریا میژوی ده یته هژمارتن ب ژنده ری ئاست بلند نه خاسمه د بیافئ توراسیدا کو میژو بخو ژ رابردوی و که فناری یه، توراس ژئ دیمی رابردوی و که فناری یه؛ هه ردو پیکفه ژیانه کا نوی دهنده ک بازنن جودا دا ژیانئ وینه دکه ن، هه ر ده مه کئ رویدانین میژوی ب دوماهییک هاتن ده لاشتنن ده رونی ل پشت خو ده یلیت، هوسا میژو نه وه سفا ده مه کییه دتیگه هین نویدا، به لکو هه سترن و هزرکنا مروفتی هه فچه رخ و سه رده مانه یه، یانکو چ وینه ین هه سکتین که فن نینن (بو چ سه رده ما). (ناصیق. ۱۹۸۷: ۲۰۵).

ديسان ده یته گوتن کو میژونقیسی شاره زا و زیره ک جوهرئ ده ستنیشانکری ده می ژ نه بونی پیقه ر ناکته، به کو هه ولده ت جوهرئ ده می ب ژیواریفه به ستیت؛ هوسا دکه ته تابلوکی هونه ری هه ر وه کی (جمال الفیطانی) خویادکته ((ئه گه ر کفال و تابلونن سه ر دیوارین په رستگه هین فرعه ونی نه بان، یان چیروکین لسه ر به لکین دارا هاتینه نفیسین نه بان، گه له ک دا یا ب زه حمه ت بیت کو ئه م شیا باین وی پیقه ری ده می بو سه رده می فرعه ونیان بزفرینن)). (جمعه. ۱۹۹۴: ۱۰).

توراسی میژوی و ره نگفه دانا وی دناخ و هه بونا ژیواریدا ده لالاته کا خورستی یا کارتیکرنا فی توراسی لسه ر به ره مه مین نوکه لبه ر ده ست، ديسان وینه کئ ژیارا که فنا مروفتی یه و به رچا فکرنه وی یه ب ئا وایه کئ سه رزاری یان که تواری؛ له ورا ئه گه ر لسه رفان

که سایه تیا ئایینی ب ئاوايه کي شیوازي قورئانی دهیته بکارئینان مینا سورة یوسف، سورة بقره... هتد دیسان جاران دهیته هژمارتن به شه ک ژ پیکهاتا دهرونی و جفاکی دژيانا مروفي روزهه لاتیدا ژبهر هندی وینه یی ئایینی و بکارئینانین ئایینی و دیاردین دنبه هه مه جوری و به رفه هیا که توارئ گه هشتتی؛ هوسا دبیته په یوه ندیا مادی توارسی ب دوزین که توارئ قه و لوژیکا مروفي و گریدانا وی ب لوژیکا جعی و ده می قه دهیته گریدان ... گه هشتن دبه ره مه مین عه ره بیدا ده رباره ی توارسی و گریدانا وان ب رویدانی قه دچیت مینا (اسراء و معراج، قبة الصخره، قوم لوط، کعبه، مسجد الاقصی، صلیب مسیح... هتد) (جمعة. 1994:4).

توارسی عه ره بی ل دویف ئی بوچونی نه خاسمه یی ئایینی که سایه تی، رویدان، که تواره کي جفاکی ب ئاوايه کي به یز ده رد که فیت وه ک به شه ک سهره کي و نه دابری ژ توارسی بگشتی، یان هه بونه ک دتیگه هی ئیسلامیدا هه بویه کو توارسی ئایینی و جفاکی وان به شین خورستی و ژیکفه نه بویه نه خاسمه ئه وین د قورئانیدا هاتینه به حسکرن .

۳- توارسی ملی: ئەف توارسه گه له ک جاران تیکه لی ترائی میژوی دبیت، یانکو توارسی ملی ده رگه هه که بو هه بونا مروفي و کاردکته ژبو به حسکرن و وینه کرنا میژویا مروفايه تی؛ توارسی ملی لدهف عه ره بان لایه نی (حکایه ت، داستان، ئەفسانه، جیفانوک) ن و دهیته (گه له ک یا ب زه حمه ته ئەف ره گه زین توارسی ملی به یینه ژیکجوداکرن، جونکو په یوه ندیه کا هه قبه ش د نافه را واندا هه په، هنده ک فه کولین توارسی ملی لدهف عه ره بان ب توندی دژایه تی لی دکهن و خویادکهن کو جوره کي پاشفه مانی و نه زانیی یه، جاران ژی ملله تان به رهف کاره ساتا قه دبن، له ورا فه ره گرنگی ب ئاینده پی به یته دان نه رابردوی). (جمعة. 1994: ۴۶).

وه کو سهرنجه کا زیندی و کارتیکرنه کا هزری نه مازه کو گریدانه کي ب خودی بابه تیقه هه میژبکه ت، فیجا بنه مایی بیت، یانژی ره وشه نیبری بیت دهیته زانین (توارسی ملی به شه کي نه جودابویه ژ توارسی عه ره بی یی تومارگری و ئەف ژی دبیته دو به ش:

۱- به شی ئیکي هه تا نوکه ئه رکه کي چالاکیا هزری و دهرونی و جوانی یی زیندی کارا هه یه و دشین کارتیکرنی ل بنه غه یی هه ر عه ره بی بکه ن، ئەفه نا ئی کارتیکرنی ملی دده نه پال.

۲- به شی دوپی به شه که ژ که رستی مادی یان ره گه زین هاتینه قه گوهاستن بو که توارین ره وشه نیبری و ژ لای نفیسه رین عه ره ب فه هاتینه پاراستن ب توارسی ملی ناف دبیت، یان که رستی زیندی؛ ئەفه ب کارتیکه ر (زیندی) و توارسی نه زیندی-مادی- که رسته دده نه زانین). (رجب . ۱۹۷۸ : ۴۹).

ئەف هزر و سهرنج و هویرکارتین د قان بوچونا دا هاتین هنده ک راوستان ژبو به حسکرنا توارسی ملی ل دهف عه ره بان، ئەف بوچونه گه له ک ژ هه ف دو جودانه، ب تمامی بوچونا ئیکي ل دژی ترائی عه ره بی دهنگ بلند بویه و ب هه می ئاوا و شیوا دژایه تیا وی هاتیه کرن و ب پاشفه مایی و نه زانین ل دهف عه ره بان هاتیه دان نه مازه لایه نی ره وشه نیبری و چینا خوانده قانان، دیسان ب ریگر لهر سینگئ شورش هاتیه ل قه له م دان؛ دبوچونا دویدا ب تنی ته کید لسه ر هندی هاتیه کرن کو توارس ژمادی و مه عنوی پیکه هیت ب زارافی زیندی و نه زیندی، که واته دهه بونا خودا تراث ل دهف عه ره بان ب ئاواين جودا و جودا بویه، ئەفه ژی دلالاتا که توارئ وی و کارتیکرنا وی دناف چفاکی عه ره بیدا خویادکته .

ده رباری قالب و نمونین ترائی ملی عه ره بی سی قالب تیدا به رچا ف دبن)

۱- حیکایه تا (الف لیلة و لیلة): ئەف به ره مه م ب به ره مه کي گه له ک گرنگ دهیته دانان و کارتیکرن ل ئەده پی ئەوروپی کریه و ب دیتنا گه له ک نفیسه ر و ره خنه گرین عه ره ب ئەو ئەده به کي ملی یه چه ندین لایه نین مروفايه تی تیدا هه نه .

۲-قالبی (کلیله و دومنه): هه‌رچه‌نده ئەف نه به‌ره‌مه‌کی عه‌ره‌بیه، به‌لی ده‌یته‌ گوتن هه‌ر ژ ده‌ستپیکا وه‌رگه‌رانا وی بو عه‌ره‌بی چویه د چارچوئی ترائی مللی عه‌ره‌بی دا.

۳-قالبی ژيانناما خودی (ژيانناما بنی هلال، ژيانناما الاميره ذات الهمه...هتد) ب قالبه‌کی گرنگی ترائی مللی ل ده‌ف عه‌ره‌بان ده‌یته‌ دانان). (یونس. ۱۹۶۸: ۴۷).

هوسان و لدویف فان هه‌رسی قلابان ئەده‌بی مللی عه‌ره‌بی چارچووه‌کی بابه‌تی هه‌یه کوزی‌ده‌باری به‌ره‌مه‌ی که‌فن بی خومالی بی عه‌ره‌بی؛ به‌ره‌مه‌کی وه‌رگه‌رایی ژی دچیته‌ دخانا ئەده‌بی مللی دا، هه‌روه‌سا ئەو ژياننامین هاتینه‌ نئیسین و تومارکرن قالبین ره‌نگه‌دانا جودی که‌سی بخو نه، ژ لایه‌کی دیتر فه به‌ره‌مه‌گی مللی عه‌ره‌بی نه .

پاژیا دوپی: هزر و تیروانین کوردی بو فۆلکلوری:

۱- ئەده‌بی فۆلکلوری کوردی:

ئەده‌بیاتین فۆلکلورین کوردی سه‌رنج و کارتیکرنا خو یا هزری و بابه‌تی هه‌یه و هه‌بویه لسه‌ر تاکه‌ که‌سی کورد و جفاکی کوردی ژی، ئەف بابه‌تی ریه‌وریشالین خو هه‌نه د ناف جفاکیدا و د چه‌ندین بیاپین جودا دا دشیت خزمه‌تا ئەده‌بیات و هه‌بونا خو بکه‌ت د ئی بیاکیدا ((فۆلکلوری کوردی چه‌ند وینه‌یه‌که له‌مانایه‌ ددوتین و زۆر مه‌یدانی که‌له‌بوری نه‌ته‌وه‌پی ده‌گرته‌وه، هه‌ر له‌پاشماوه‌کانی جلوه‌رگی میلی کۆن و ئیستاوه‌ تا رایه‌خ و هوی خوارده‌مه‌نی قاپو قاجاغ و کاسه و که‌وچک و نه‌خش و نیگار و جوژی کونی مللی کوردی)). (رسول، ۲۰۱۰، ۱۱).

دیسان ده‌رباره‌ی فۆلکلوری کوردی (فاسیلی نیلین) دیژیت((ئەده‌بی کوردی-له‌پله‌ی یه‌که‌مدا فۆلکلوری کوردیه، له‌ فۆلکلوره‌دا هه‌ر ته‌نیا پاشماوه‌ و میاتی نه‌وه و پشته‌کانی پێشو نا بئیری بگره‌ ئەمرۆش ئەو فۆلکلوره‌ به‌لگه‌یه‌ بو به‌ توانایی له‌ ژياندا و بو ره‌نگینی هیزی به‌ره‌مینان)). (رسول، ۲۰۱۰، ۱۴).

ئەفه‌ دو بوچونن و ئاماژنه‌ بو فۆلکلوری کوردی ب ئاوايه‌کی گشتی و هه‌بونا وان و خورستی فۆلکلوری دناف ملله‌تی کورد دا خویا دبیت، بوچونا ئیکێ پتر سه‌رنج و گرنگی ئیخستیه‌ سه‌ر که‌له‌پۆری یان لایه‌نی مادی ژ فۆلکلوری، بوچونا دوپی پێچه‌وانه‌ گرنگی دایه‌ فۆلکلوری یان لایه‌نی مه‌عنوی؛ ره‌نگه‌دانا هه‌ردو جه‌مه‌سه‌را خانا که‌تواری هه‌بونا فۆلکلوری کوردی خورت دکه‌ت. ژبه‌رکو وه‌کی توارسی پاشماوه‌کی هزری و ره‌وشه‌نییری کوردیه.

پاژیا سی: ژیده‌رین فۆلکلوری کوردی

۱- ئەفسانه‌

دیتنن کوردا لسه‌ر ئەفسانێ، ژبه‌کو ئەفسانێ جه‌ه‌کی خۆرستی و بابه‌تی هه‌یه. ب تایبه‌تی ده‌می هزرکرن بو سروشتی دیاردین گه‌ردونی دچن؛ (کامرن موکری) ده‌رباره‌ی ئەفسانێ دیژیت((ئەفسانه‌ به‌ره‌مه‌یکی میشکی یه، یان لیکدانه‌وه‌ی مرۆفی ئەو سه‌رده‌مه‌یه‌ که‌یه‌ کجار پی بی ده‌سه‌لات بو به‌رامبه‌ر به‌ روداوه‌ سروشتی یه‌کان وه‌بی توانا بوه‌ له‌ لیکدانه‌وه‌ی ئەو دیارده‌ و روداوه‌ سروشتی یاندا بۆیه‌ ناچار له‌ری ئەفسانه‌وه‌ هه‌ستی ده‌رونی خۆی هه‌لبێژی تا دلی ئارام بگری له‌ گه‌ردون و سروشتیکدا که‌ ئەویه‌ پرسه‌وه‌ تیا ئەژی، که‌ واته‌ هه‌ر ئەفسانه‌ش بو که‌ خوداوه‌ندی له‌ میشکی مرۆفدا دروست کرد، وه‌کو خوداوه‌ندی شه‌ر، ناشتی، به‌هار، جوانی، هتد)). (موکری . ۱۹۸۴: ۴۰).

دیسان هه‌مان نئیسه‌ر خویادکه‌ت(ئەفسانه‌ بریتیه‌ ژ پیکولا مرۆفی یا ده‌ستپیکی و به‌راهی ژبو تیگه‌هشتنا گه‌ردونی و دیاردین دی و لیکدانا مرۆفی ده‌رباره‌ی وان دیاردا، بو لابرا ترس و دو دلی و نه‌هیلانا وی، ئەو حیکایه‌تین پاله‌وانین خه‌یالی ژ مرۆفان هه‌ندک تایبه‌تمه‌نن جوداوه‌ندا تیدا هه‌نه‌). (موکری . ۱۹۸۴: ۳۹). ده‌رباره‌ی ئەفسانێ ل ده‌ف کوردان و لدویف بوچونا

ئەف نفيسهري، ئەفسانە دکه‌فندا و ب درنژاهييا ميژوي ئەف ديارده ل دهف كوردا هه‌بويه، يانكو مروّف ب هه‌ستا دشيت و شيايه ره‌خ و دورين خو بگه‌هيت و كرياتره كا ميژوي دهريخيت و خوداوهندا ژي بكه‌ته كه‌تواره‌ك ژ كه‌توارين ثاني د ناف جفاكي كورديدا.

هه‌مان نفيسه‌ر ده‌رباره‌ي ميتولوژيا د ناف ئەفسانيدا خويادكەت ((هه‌ندی له زانايان ناوی ميته‌لوژيا يان بوزانستيكي تايه‌ت داناهه كه له ئەفسانە ئەدوي، به‌لام ميتولوژيا ئەده‌به كه ريگه‌ي ئەفسانە و به‌دواي باوه‌ر و ئاينيتي كوّن و تازه‌ي گه‌لندا ئەگه‌ريت و به‌جاويلكه‌ي ئەده‌ت نا روانيته ئەفسانە بو زانايان و رۆژه‌لاتناساني وه‌ك (ساروتيكين، منيورسكي، سينوف، فيچيكي... هتد) ئەفسانە كرده به كه‌ره‌سه‌يه‌ك بو ساغكرده‌وه‌ي هه‌ندی يرو باوه‌ري ثاني كوّن و تازه‌ي كوردي)). (هه‌مان ژيده‌ر: ٤٦). د فو بوجونيدا پتر خويادبیت كو د ناف ملله‌تي كورد دا نه‌خاسمه ئاينين هاتينه په‌يره‌وكرن رۆله‌كي مه‌زن هه‌بويه دئاراسته‌كرنا تاكي كوردا و ب درنژاهييا ميژوي پيگه‌گرديانه‌ك ب جفاكي و مروفي فه هه‌بويه، هوسا ثاني و هزرا ميتولوژيا ئەفسانه‌ي رۆله‌كي كاريگه‌ر دزيانا جفاكي كورديدا هه‌يه و هه‌بويه؛ باوه‌ريا راستگويا كودران بو ثاني دروست دبیت.

ژ لايه‌كي ديترفه (كه‌ريم شاره‌زا) ده‌رباره‌ي ئەفسانە كوردي خويادكەت ((ئەفسانەي كوردي ده‌چيته سه‌رمه‌سه‌له‌ي دروست بوني ئاده‌م و رواندي داري زانيني خي‌ر و شه‌ر له به‌هشتي ئاينه ئاسمانيه‌كان له‌لايه‌ن خواي په‌روه‌ردگاره‌وه بو به‌لگه‌ي ئەم راپو بوجونه پال پشت به ئايه‌تيكي په‌يماني كوّن، ته‌ورات، سفري، ته‌كوين)). (شاره‌زا . ٢٠٠٥ : ١٠). ئەفسانەيا كوردي رۆله‌كي سه‌رنجراكيش و كاريگه‌ر له‌سه‌ر كه‌سايه‌تي و رويدانين جفاكي هه‌بويه، نه‌مازه ئەوين گريديايي به‌ره‌فاني و به‌رخوداني بن، له‌سه‌ر ئەف يه‌كي (مه‌لود ئيبراهيم) ديژيت ((ئەفسانە ئەو چيروكه‌يه كه دانه‌ره‌كه‌ي ديارنيه و له نيو كۆمه‌لاني خه‌لكدا ده‌گيردريته‌وه كه‌سه‌يه‌تي ئەفسانه‌ي به‌هوي ئامير و كه‌ره‌سته‌ي ئەفسانه‌ي له‌كات و شويني ئەفسانه‌ييدا كاري تيدا ده‌كه‌ن)). (حه‌سه‌ن. ٢٠٠٠ : ١٥)

يانكو به‌رجه‌سته بونا لايه‌ني ثانيي د ئەفسانه‌يا كورديدا به‌رپاك‌دبیت نه‌خاسمه هه‌ر ژ ده‌ستپيكا مروفي و مروفايه‌ني و خيرو و شه‌را ئەفسانە كوردي هه‌بويه و ريه‌وريشالين خو د ميژوييدا برينه خار.

ده‌رباره‌ي بيافي دلداري د ئەفسانيدا، نه‌مازه له‌سه‌ر زاري كه‌سان ده‌يته گوتن ((شقان ديژيت:

ئەي كچا جوان هيفي دكه‌م ريكي بده‌يه من

داكو په‌زين من نچن و له‌سه‌ر پري رابون

كچي گوت:

نه، ئەز ريكي ناده‌مه ته بو هندي

دقيت ل ده‌ستپيكي ئەز و عه‌ره‌بانا خو بچين)). (بترس . ١٩٩٨ : ١٥٤).

د فان چه‌ند دي‌ره‌كين كورت دا به‌حس ل ئەفسانە كا كوردي يا دلداري ده‌يته كرن كو د نافه‌را دو كه‌ساندا رودايه كو ده‌ريبي ژ ئاخ و ئازارو كه‌تواي جفاكي كوردي كريبه سه‌خمه‌راتي سه‌ره‌كه‌فتي له‌سه‌ر ئاريشين جفاكي.

٢-داستان

داستان ده‌يته هژمارتن جو‌ره‌كي گرنكي فولكلوري كوردي، ژيده‌ره‌كي گه‌ليه، ب زماني ملله‌تية و ب فولكلور ده‌يته زانين دناف ئەده‌بياتين كورديدا، نه‌خاسمه بين رويي ئاشوپ و ئەفسانه‌ي بخوفه دگرن ب في ئاواي ده‌يته خوياكرن ((داستاني كوردي هه‌ر چه‌نده له ديمه‌ن و سيماي گشتيدا له‌و داستانانه ده‌چيت كه له فولكلور و ئەده‌ي نوسراوي گه‌لاني ترده هه‌يه، به‌لام ريزه‌وي ژباني كومه‌لايه‌تي و ريبازي تايه‌تي به‌ره‌ويپيشچوني ئەده‌ي كوردي خوي (به فولكلور و نوسراويه‌وه) هه‌ندی شه‌قل و دابه‌شكردي له جو‌ر و ناو و ديمه‌ني داستاني كوردي دروست كرده كه تايه‌ت به خويه‌تي يه)). (رسول . ٢٠١٠ :

٤٠). ديسان داستانا كوردی ژ لای تو ماركرنا لایه نی میژوی فه دهیته دیاركرن (ئهو شیعره كو ژيانناما میژوی فه دكیریت، كو ئەف جوړه دهندەك هوزانین گشتیدا یا كیمه، به لی د ئەده بیاتین ئەوروپیدا یا زۆره). (قادر . ٢٠٠٩ : ١٨).

ديسان دهه مان بابەت دا دهیته گوتن ((لسەر بناغەبی دەتوانین داستانی كوردی بکهین به دو بهشی بنه رته ییه وه:

١- داستانی قاره مانی

٢- داستانی دلداری و ئەفینداری

داستانی قاره مانی ده كری به چەند به شیكه وه، یه كه میان ئەو داستانه یه كه وینه و دیمه نیکی خه یالی تیدا یه یا كۆله كه ی باسه كهش ئازایی و قاره مانی بیت، ئەم داستانه زۆرتر له حیکایه ته كانی لسا نامه ی فیردوسی ده چیت، كه له كۆرپی داستانی قاره مانی و له كۆری ئەده بی فارسیدا نوابانگی له سنور به دهره وه ك داستانی رۆسته م، رۆسته م به گ... داستانی قاره مانی كوردی ئەوه یه كه ته نیا په رده ی قاره مانی تی و ازایه تییه ك ده گێرته وه، زۆرجار داستانه كه دروست كراوه، به لام شتی به ئەقلدا نه هاتوه و ده یان داستانی كوردی هه نه وه ك به یی شه ریف هه مه وه ند، به شاری چه تو... هتد)). (رسول . ٢٠١٠ : ٤٠-٤٣).

ديسان داستان هه نه دخانا كه توارئ سهرنجا جفاکی و سیاسی یا گه لی كوردیدا دچارچوؤی داستانی خویا دبیت ب فی ئاواپی ((داستان وه ك ئاوینه یه کی ئایدیا بیرورا و هونه ر پو ده كاته سنوری ئەو پوداوانه ی له قه لای دمدما بسهر ده چن، گه ل ل سرودی ئەو چه نگانه ده لی خه بات بو ئازادی بون هه مو كوردستانی گرتیوه وه. ئەمه یه كیکه له و دیمه نانه ی له بنه رته وه ئیپۆ سی خانی پهل زین . له گۆرانی میژوی جیا دكاته وه... ئیپۆسی خانی پهل زین نه خشه ی خه باتی گه ل به رامبه ر به دهره به گی زۆرداری ده كیشی، سه ر قاره مانی به ناوی گه لی زه حمه تكیشه وه ده دوی)). (رسول . ٢٠١٠ : ٥٠-٥١).

ژبه ركو ئەفئ داستانی گه له ك وینه یین راستگۆیانه یین خه باتی هه نه نه خاسمه خه باتا گه لی كوردستانی و وینه یین قاره مانی ده نکی گه لی به رامبه ر زۆرداری هوسا به رسفا خانی له پ زین به رامبه ر شا عباس دده ت:

((خه لقی مه ناپی رای)

هیفیا * دورژمه له مهیدانی

مینا * * شپرا ئەو شه ردكه

هه رتم * * * دورژمه له ت دكه

مه نه خوخی ئەسكه ری ته

مه نه خوخی خانی ته ورزی

گه لی راناکا و ژ هه میزی

مه نه ترس خانی چین و مه چینی

قر ناکه خه لقی مه

مه نه خوخی خانی ته یموریا

به لا ناکه خه لقی مه ل چیا

تاجی ته قبول ناکه م

كوردستانی بی ناف ناکه م)). (رسول . ٢٠١٠ : ٥١).

ده رباری داستانا دلداری و ئەفینداریا كوردی ژ دگه ل هه ست و سۆز و دلدارئ و وه فاداری و راستگۆی جوړه كی ئازایی و قوربانیدانی بخوڤه دگریت د فی بیافیدا چه ندین داستانی هه فپشك هه نه - كوردی- فارسی كو د فارسیدا خه سه رو و شرین

ستران ب جۆره كئ بهر به لاف و گرنگي كوردى دهيتته هژمارتن، نه و دناخي خۆدا شعر بويه، ئاوازداره، ههروه كئ دهيتته (ئه مانه شيعرن، له فۆلكۆردا پييان ده گۆترت گۆراني، چونكه نوسين نه بو، شاعيره كه وه كو گۆراني پيشكه شي كردون، به لام له سهرده مي ئه وه ي پي ده گۆترت شيعر)). (عه بدؤلا. ۲۰۱۴: ۱۱۴). ستران ژى مينا جۆرين دین فۆلكورى شيايه جهه كئ تاييهت و گرنگ بگيرت، نه خاسمه ژ ناخ و ههستين تاكي كورد دهركه فتيه و دابه شكرنا وي ب چه ندين جۆرا ريكتيش ئاميدى ستراني فۆلكۆر ب في ئاواي دابه شدكهت))

۱- ستراني داوهت و گوڤه ندا

۲- ستراني سهري زافا و نارينكي بويكا

۳- ستراني كوچك و ديوانان يين ئه فيني

۴- لاوك

۵- چه يرانوك

۶- پائيزوك

۷- ستراني مه شك هه ژاندين

۸- ستراني درويي

۹- ستراني ئادا و ده رامي تي

۱۰- ستراني زيارا

۱۱- ستراني پاله تي

۱۲- ستراني شرانين دارته في

۱۳- ستراني سافار قوتاني

۱۴- ستراني دستار قه تاني

۱۵- ستراني جوھني قوتاني

۱۶- ستراني تازي و شيني

۱۷- ستراني بهر لاندكي

۱۸- ستراني زاروكا

۱۹- ستراني ئولي)). (ئاميدى . ۲۰۱۰: ۷). هه رچه نده چه ندين دابه شكرن و پولينكرن ديتري هه نه، لي ژبه ركو ئه ف هه ردو دابه شكرنه پتر دگشتگيرن و هه مي لايه نين ژيانا كوردا بخوفه دگرن و ده ربريني ژ ناخي تاكي كورد و جفاكي وي دكهن، نه خاسمه يين ئولي كو زيده تر سه رنج دكه فيت سه ر دچارچو في فه كوليبي دا، ژبه ركو ئايي سه رنجه كا هوير و كویر هه بويه و شيايه بيته ئامازه كا ديارا بابه تي و جاران دناخي هه بونا خۆدا ل گه ل ژيانا مروفي كورد گرئدانه ك هه بويه. هوسان وه كي سه رنجه كا ئايي دهيتته گوتن))

الله الله دهليل يا مهولان

الله الله رازق يا سبحان

ايوب برينداره ژبه ر كرما دنالي

كرمي ايوب پيخه مبه ر شينه)). (حسين . ۱۹۸۵: ۵۳). يانكو ئه م دشين يژين كو ئايي روله كئ مه زن هه بو دسترانا فۆلكۆريا كورديدا و باشترين به لگه ئه ف سترانه يه كو گازيكرنه كه بو خوداي، ديسان سه بر و هه دارا ايوب پيغه مبه ري لسه ر نه خوشيا

وی، یانکو سترانا فۆلکلۆریا کوردی بویه ژیدهره کێ گرنگ بو ملله تی کورد ژبو جفاکی و سهره ده ریا خو. د هه مان ده مدا ئه گهر د هویری ل سترانا کوردی بنهرین دی بینن کو به شه کێ نه دا براییه ژ ژیا نا تاکی کورد، به لکو رویدان و سهرنجین بابته تی بین کوردی ژ سترانی بوینه؛ له ورا سترانا کوردی هه می ده ما ئالا ئی ده ریرینی ژ ئیش و ئازارین وانا بونه.

5- گوتنن مه زنان

گوتنن مه زنان جوهره کێ توکمه پی فۆلکلوریه، لایه نه کێ تزی واتا ب خو فقه دگرت، ملله تی کورد ب به ای به ریخو دده تی وده ئه تی بیافیدا دیار بیت (گوتننن مه زنان ده سته واژه کێ کورت و هونه ریبه، ب ئاوايه کێ ئازدار ده ئته ریخستن و پی چنگیره د ئاخشتنیدا، بو واتا یا مه جازی بکار ده ئت) (ابوزید، ۲۰۲۱: ۱۶۲). ئه ف به شه که رستی هه ره سه ره کێ فۆلکلۆری کوردیه کو شیایه د ناف لاپهرین بیرا خویا میژویا به رفهره دا گه هاندنه کا سه ربوری یا پاراستی بخو فقه بگرت، وه ک دا به شکرنا ل خاری))

أ- کومه لا میژوی

ب- کومه لا ئابوری و کومه لایه تی و رامیاری و کارو گوزاری

ج- کومه لا بیرو باهر و په رمزی فه لسه فی)) (رسول، ۱۹۸۴، ۷۰).

نمونه لسه ر کومه لا میژوی ده ئته گوتن ((ئه گهر دم-دم ی بۆلبیت گریانی دیت)). (رسول . ۱۹۸۴ : ۱۲). گوتننن مه زنان ب شیوه یه کێ گشتی هه می ژیارو سه ره ده ریا خه لکی دگرت و ب ژیدهری هه ر گرنگ و سه ره کی ده ئته نافکرن و ژ لایه کێ دیتره فقه ئیش و ئازارو میژویا ملله تی کورد دگوتننن مه زنان دا خویا دبیت وه ک ب تمامی دئی نمونیدا به حسی راستیا میژویا که لا دمدم دکه ت و کاوداننن به سهری خه لکی وی هاتین و به ر خودانا تاکی کورد به رامبه ر دوژمنا خاله کا پیقه ری بویه ژبو سه متا به ر خودانی. ئانکو ئه م دشین بیژن کو هه می گوتننن مه زنان بین کوردی ل به راهی حیکایه ت و رویداننن کوردی بونه؛ پاشی بوینه گوتننن مه زنان و فه رنزه کا فۆلکلوری ب خو فقه گرتیه.

ته وه ری سی: خالین وه که هف و جودا:

پشتی ئه نجامدانا ئه فی فه کولینی لسه ر (توراس) و (فۆلکلوری) دناف کورد و عه ره بان دا چه ندین خالین وه که هف و جودا بو مه دیار بون ب فی ئاواپی:

۱- خالین وه که هف:

- ۱- عه ره ب و کورد پیگه هه ر خو ژ لایه ننن که فننن خو دبینن، ج توراس بیت یان فۆلکلور.
- ۲- لایه نی ئایی د ناف هه ردو ملله تاندا گه له ک ب گرنگی و به یژ ده ئنه دیتن د ناف ژیدهرین کوردی عه ره ببیدا و گرنگیه کا مه زن پی ده ئته دان .
- ۳- د هه ردو ئه ده باندا ئه ده بیاتنن ملی خودانی وان پی دیاره و پاشمای که فناریه کا خورستی نه و دگرتیای لایه نی ده رونی ملله تیه.
- ۴- هه ر دو ملله ت ب گرنگی فه ته ماشه ی گوتن و سه ربور و سه ره اتین خو دکه ن وه ک لایه نه کێ سه رزاری بو هاتیه فه گوهاستن.
- ۵- چه ندین ئه فسانه و چیرۆکین هه فپشک د ناف به را واندا هه نه و گرتیای لایه نی دلداری مینا (لیل و مجنون). هه ر چه نده ئه ف ئه فسانه لایه نه کێ هه قبه ش هه بویه د ناف به را عه ره ب و فارساندا.
- ۶- ژ لای حیکایه تی فه هه ر دو ملله ت حیکایه تی بو لایه نی میژوی خو به رپاکدکه ن سه خمه راتی مفا گه هاندنه کا خورستی د بیای د به سته ئینانیدا .

۷- لایه نۆ سیاسی و ئابوری و که تواری ب هیژ د ناف هر دو ملله تاندا دهیته دیتن.

۲- خالین جودا:

- ۱- د توراسی عه ره بیدا د خانا میژویدا به ریخودانا خوژ توراسی وهردگرن، لی د فۆلکلوری کوردیدا به ریخودانا وان بو میژوی پتر د حکایهت و چیرۆکییدا بویه.
- ۲- عه ره ب گه له ک کیم یان هه ما گه له ک جارن په یف (فۆلکلوری یان ئه ده بی ملی) بکارنائین به لکول شوینا وی (توراسی) بکاردئین، لی کورد پتر (فۆلکلوری) بکاردئین نه خاسمه لایه نۆ مه عنه وی.
- ۳- عه ره ب توراسی بو لایه نۆ مادی و مه عنوی بکاردئین، کورد فۆلکلوری بو لایه نۆ مه عنه وی و که له پوری بو لایه نۆ مادی بکاردئین.
- ۴- ژیده ری سهره کی توراسی ل ده ف عه ره بان (میژوی، ئاین، ئه ده بی ملی)، لی لده ف کوردان ژیده ری وان (داستان، چیرۆک، ئه فسانه، ستران، گوته ین مه زنان) نه.
- ۵- عه ره ب هه می تشتی که فنی خو ب توراس ده ژمیرن، لی کورد هه می تشتی که فنی خو ب فۆلکلور نا هژمیرن.
- ۶- د ناف عه ره باندا کیم به حس ل داستانی دهیته کرن، لی د ناف کورداندا گه له ک ب دریزی و هویری به حس ل داستانی دهیته کرن.
- ۷- عه ره ب گه له ک گرنگی ب سترانی نا دهن وه ک ژیده ره کی توراسی، به لی کورد گه له ک گرنگی ب سترانی دهن وه ک ژیده ره کی فۆلکلوری.

ئه نجام:

پشتی ئه ف فه کولینه ب دوماهییک هاتی چه ند ئه نجامه کین کورت بهرچاف که تن ب ئه فی ئاوی:

- 1- فۆلکلور و توراس هنده ک خاسیه تین هه فبشک بخوفه دگرن د ناقبه را ملله تی کورد و عه ره بیدا .
- 2- توراسی گه له ک بکاردهییت ل ده ف عه ره بان وه ک پاشمایه کی که تواری .
- 3- توراسی ژیده ری ره نگفه دانا هزر و بوچونا بویه.
- ۳- فۆلکلور هه می ژایا تاکی کورد تیدا خویاکردبیت .
- 4- فۆلکلور خانه کا هیژی یا ئاقابونا چفای کوردییه .
- 5- ژیده ری فۆلکلوری لده ف کوردان ب تمامی ره نگفه دانا که تواری وان.
- 6 - چه ندین داستانی هه فبهش د ناقبه را ملله تان دا هه نه ژبو خورتبونا هه بونا هه ردو لایان.

لیستا ژیده ران:

- ئه بوبییان، عوبه یدولا، (۱۹۵۶). خه ج و سیامه ند، ته ورز.
- ابوزید، مردان رفعت (۲۰۲۱). ره نگفه دانا که لتوری درۆمانین محمد سلیم سواری دا. وه شانخانا گازی. دهوک.
- ئامیدی، ریکیش، (۲۰۱۰). هه یرانو کین کوردی بهرگی ئیک، چاپا ئیک: وه شانخانی. دهوک .
- حسین، خالد، (۱۹۸۵). ده رگه هه ک بو فولکلوری کوردی، چاپا ئیک . ده رگه هه ره شه نیبری و به لاوکردنه وهی کوردی، به غدا .
- حه سه ن، مه لود ئیبراهیم (۲۰۰۰). قه دهغه شکینی: سه رده م. سلیمانی.
- رسول، شوکریه، (۱۹۸۴). په ندی پئیشان و قه سه ی نه سه ته ق کوردی، و: جلال توفی له زمانی روسی یه وه : ئه مینداری گشتی روشنیبری و لاوان، هه ولیر .
- رسول، عزالدین مسته فا، (۲۰۱۰)، ئه ده بی فۆلکلوری کوردی، چاپی سیم: ده رگی ئاراس، هه ولیر .

- شارهزا، كهريم، (٢٠٠٥)، ئه فسانه له شعري هاوچهرخي كورديدا: په خشين، ههولير .
- شيلازي، جميل، (٢٠٠٨)، چيروكين ميللين كوردى، چاپي به كه م: ئينستيووتى كه له پورى كوردى، سلتماني .
- شيلازي، جميل، (٢٠٠٤)، چهند فه كولينه ك دچيروكين فولكلورئى كورديدا: ده ستگايي په خشن ئينستيووتى كه له پورى كوردى چاپا ١ . سلتماني.
- قادر، سه نگر، (٢٠٠٩)، بنياتي گيرانه وه له داستاني مه م و زين: وه شانا خاني، دهوك .
- كوردو، قه ناتى، (١٩٧٦)، كومه له تيكستى فولكلورئى كوردى، و: شوكره مسته فا و ئه نوهر قادر: كورى زانيارى، به غدا.
- شارهزا، كهريم، (٢٠٠٥)، ئه فسانه له شعري هاوچهرخي كورديدا، ههولير .
- عه بدولا، ئيدريس (٢٠١٤). ئه ده بي مللى و فولكلورى: چاپخانه ي حاجى هاشم، ههولير.
- موكرى، كامهران، (١٩٨٤)، ئه ده بي فولكلورى كوردى، به شى به كه م: چاپخانه ي زانكوى سه لاهه ددين، ههولير.
- موكرى، هه ژار، (ب.س)، هه نبانه بۆرينه، چاپا ئيكى: چاپخانه سروش، ته هران.
- غليون، به ران، (٢٠٠٦)، اغتيال الفصل، ط ٤: المركز لثقافى العربى، بيروت .
- مروه، حسين، (١٩٨٥)، دراسات نقدية فى ضوء المنهج الواقعى، ط ١: مؤسسة الابحاث العربية، بيروت .
- الكركي، خالد، (١٩٨٧)، رموز الرفض و الثورة فى الشعر الحديث: مجلة دراسات، مجلد ١٤ .
- جدعان، فهمى، (١٩٨٥)، نظرية التراث، ط ١: دار الشروق، عمان، ١٩٨٥ .
- يونس، عبد الحميد، (١٩٦٨)، السيرة الهلالية فى التاريخ و الادب الشعبى: دار المعرفه، القاهرة .
- الجابري، محمد عابد، (١٩٩١)، التراث و الحداثة: مركز دراسات الوحده العربية، بيروت، لبنان .
- اركون، محمد، (١٩٨٦)، الفكر الاسلامى قراءة علمية، ت، هاشم صالح: مركز الاتحاد القومى، بيروت .
- البكر، محمود مفاح، (٢٠٠٩)، مدخل البحث الميدانى فى التراث الشعبى: وزارة الثقافة، دمشق .
- ناصيق، مصطفى، (ب.س) دراسة الادب العربى: دار القومى للطباعة، القاهرة .
- جمعة، نادر، (١٩٩٤)، التواصل بالتراث فى الرواية الفلسطينية الحديثة ١٩٦٧-١٩٩٣: جامعة الردينة.
- مسته فا، عرفان (٢٠٠٠). رافه كردنى چهند پيناسه به كه بۆ فولكلور. گۆفارا ئاسۆى فولكلورئى: وه زارتى رهوشه نيبيرى. ههولير
- ابو مخ. ياسين (٢٠٢١). دلالات التراث الدينى فى شعر جمال قعووار: مجلة جامعة النجاح. مجلد ٣٥ ع ٨٤. اردن.
- الكركي، خالد، (١٩٨٧)، رموز الرفض و الثورة فى الشعر الحديث: مجلة دراسات، مجلد ١٤ .
- رجب، محمد، (١٩٧٨)، مصادر المروث الشعبى فى التراث العربى، مجلة الادب، ١٤ .
- بطرس، نورى، (١٩٩٨)، الاسطوره كما دونها الادب الكوردى، مجلة گولان، ٢٦٤، اربيل.
- خال (٢٠٢٤). توراسى ئيسلامى ئه توانييت چى پيشكەش به ئه مرفۆ بکات:

Detail <https://xalkurd.org/details.aspx?kodtech=213>